

ATATÜRK'ÜN BÜYÜK NUTUK'UNUN MÜSVEDEDELERİ ÜZERİNDE ARKADAŞLARININ ELEŞTİRİLERİNİ DİNLEMESİ VE GENÇLİĞE SESLENİŞİ

Prof. Dr. AFET İNAN

Sayın başkan, sayın dinleyiciler,

Bu konuya ilişkin bazı önemli meseleler üzerinde bir özetleme yapmak istiyorum. Büyük Nutuk hazırlanırken tanık olduğum ve elimde yazıları olan kısımlar üzerinde duracağım.

Bildiğiniz gibi Mustafa Kemal Atatürk, 1919-22 yıllarında Erzurum ve Sivas Kongrelerinin, Heyeti Temsiliye'nin ve TBMM'nin başkanı, Türk yurdunu düşman istilasından kurtarmak için örgütlenen ordunun başkumandanı ve bütün sorumluluğu ile Türk milletinin birliğini sağlayan bir önder olarak tarihte yer alır. 1923-1938 yılları arasında ise, Türkiye Cumhuriyeti kurulur ve Türk devrim hareketleri kanunlarla yürürlüğe girer. Çeşitli belgeler bu devir tarihimizi aydınlatacak niteliktedir. Ancak belge bakımından 1919-1927 arasındaki dönemin bir özelliği vardır. Bu olayların başında bulunan, resmi sorumluluk taşıyan Mustafa Kemal Atatürk, belgelere dayanarak ve bunları değerlendirerek yorumlarda bulunan bir Nutuk hazırlamıştır.

İşte 1927'de kamuoyuna açıklanan ve başka dillere de çevrilen Büyük Nutuk bu yönden inceleme konusudur. Bilindiği gibi, CHP'nin 2. kurultayında (yani Sivas'tan sonra) kendisi tarafından okunmuştur. Bu, bir devlet kurucusunun milletine hesap verme örneğidir bence. Tarihte de örneğine az rastlanır. Nutuk'u iki bölümde incelemek gerekir ki, zaten o zaman iki kitap halinde basılmıştır. Bu yazılarda olaylar ve kişiler üzerinde Atatürk'ün fikirleri ve açıklamaları vardır. İşte bu bakımdan birinci elden bir tarihtir bu Büyük Nutuk.

Bunun hazırlanmasında, çeşitli resmi belgeler bir araya toplanmış olduğu gibi, o devrede bu işlerle sorumlu olan kişilerden de bilgi alınmıştır; ve Ankara'da hazırlanmıştır. 1 Temmuz 1927'de Mustafa Kemal Atatürk, İstanbul'a gelmiş ve Dolmabahçe Sarayına misafir edilmiştir. Kendisi hep öyle söylerdi de onun için bu deyimini kullandım. "Beni bu saraya misafir ettiler" diyordu. Sarayın giriş bölümündeki ikinci katta, kitaplar bulunan bir holden geçilen ön odada, kendisi gündüzleri çalışmakta ve

bazı arkadaşları ile de görüşmektedir. Geniş salonlardan birinde ise, her gece toplanan kalabalık arkadaşları arasında bu hazırlanan Nutuk'tan parçalar okunmakta ve üzerinde tartışmalı konuşmalar yapılmaktadır. Atatürk, kendisi okuyor, okutuyordu. Yazdığı konular üzerinde açıklamalar yaparak çok hararetli konuşmaları idare ediyordu. Ben, Lozan'a Fransızca öğrenmek için gitmiş ve yeni dönmüştüm tatil için. Bu toplantılarda bulunduğum zamanlar, tarihi, tarih yapanlardan dinliyordum. Atatürk yazdıklarını okurken, o günleri yeniden yaşıyormuş gibi heyecanlıydı ve daima yüksek sesle konuşuyordu. Bu tarih havası içinde her dinleyen, Kurtuluş Savaşımızın günleri içinde yaşıyormuş gibiydi. yahut bana öyle geliyordu. Ben, o devreyi ilkokul öğrencisi olarak yaşamıştım. Babamın da Biga'da orman müfettişi iken katıldığı Kuvayı Milliye hareketinde, çocukluğumun o ailece geçen ızdıraplı günlerini yeniden yaşıyor ve zafer bayramını Antalya'nın Elmalı ilçesinde iken evlerden silahlar atılarak nasıl kutlandığını anımsıyordum.

Bu Nutuk'un müsveddeleri ve bütün belgeler Atatürk'ün ölümünden sonra Ziraat Bankası kasalarında, diğer başka evrak ile beraber saklanmış ve sonra da Genelkurmay Harp Tarihi Dairesine verilmiştir ve orada tasnif edilmiştir. Tabii diğer başka vesikalar da vardır. Bazısı Anıtkabir'de, bazısı Çankaya'dadır; fakat Nutuk'un bütün belgeleri bildiğime göre, Harp Tarihindedir. Bu Nutuk'un müsveddelerinde hemen her sayfada düzeltmeler, eklemeler, çıkarmalar vardır. Yazı bazan Atatürk'ündür. Bazı sayfalar ise kendisi tarafından dikte ettirilmiştir. Bütün bunların en önemli kısımları belgelerin açıklamalarıdır. Sayın Ord. Prof. Hikmet Bayur'un anlattığı gibi, bunlar Ankara'da yazılmıştır. İstanbul'da ise, hem düzeltmeler yapılmakta ve hem de son bölümler yazılmaktadır. Benim tanık olduğum işte bu parça parça okunmalardır. Müsveddelerin üzerindeki düzeltmeler, ekleme ve çıkartmalar ise, ya kendisi tarafından daha önce yapılmıştır veyahut da konuşma ve tartışma esnasında yazılmaktadır.

506 sayfalık bu* müsveddeler ki, arşivde iki kutu içindedir, 36x22 cm. büyüklüğünde kâğıtlara yazılmıştır. Bunlardan birkaç örnek üzerinde duracağım. Bir de bunun üzerinde bir açıklama daha yapmak isterim. Sonraları da Atatürk'ün yanında tarih çalışmaları yapılırken ve Türk Tarih Kurumu'nun kurulmasına önderlik ettiği zaman, yahut bazı arkadaşlarıyla çalıştığı zaman, bu Nutuk'dan daima bahsedilirdi. Ben de merakla sorardım. Kendisi bütün bunların belgelerinin ve diğer ne varsa hepsinin özel kalemde sandıklar çinde saklı bulunduğunu ve muhafaza edildiğini söylerdi.

Şimdi biraz evvel sofradan bahsedildi. Ben de müsaade ederseniz, onun üzerinde bir açıklama yapmak isterim. Bu sofralarda bazı zamanlar ben de bulundum. Benim adetim şuydu; daima elimde kalem kâğıt bulunur ve enteresan bulduğum sözleri not ederdim. Bunlardan yayınladığım bazı

makalelerim vardır. Çankaya'daki yeni köşke ve Florya'da yemek odalarına elektrikle çevrilen yazı tahtaları da konmuştu. Onların üzerine sorular yazılır ve herkes cevap verirdi.

Büyük Nutuk'un müsveddeleri 506 sayfadır. Hepsini incelemedim henüz; fakat ilk 36 sayfasındaki notlar şöyle. Bunlardan birkaçının nasıl değiştirilmiş olduğunu ve nasıl üzerine notlar konulmuş olduğunu açıklayacağım.

İlk sayfada kurşun kalemle, çünkü kalemler de değişir dediğim gibi, bazan yazılar da değişiyor, şöyle bir not var. "Ali Rıza Paşa, Ahmet İzzet Paşa'ya Cumhuriyet yapacaklar demiş, aleyhinde bulunmuş" diyor. İsmet Paşa, İzzet Paşa'ya söylemiş. Bu kadar bir not var; fakat bu sonradan Nutuk'a konmamış. İkinci sayfada epeyce silinmeler var. Bunlardan bir tanesini okumak istiyorum. Şöyle: "Yunan Salib-i Ahmer'i bu heyete merbut bulunuyordu. Vazifesi sureta muhacirlere bakmak gibi insani bir perde altında tertibat-ı ihtilâsiyeyi ihzar eylemekti. Bu suretle ecza-yı tıbbiye ve levazım-ı sıhhiye namı altında silah cephanesi ve techizatı memleketimiz dahiline ithal etmekte. İstanbul patrikhanesi ve Yunan konsoloshanesi esliha ve cephanesi deposu halini almıştı. Kiliseler mahall-i ibadet olmaktan ziyade askeri ambarlar gibi kullanılmaktaydı." Bu cümleler silinmiştir; fakat buna benzer cümleler yine de vardır. Sonra aynı sayfada silinmiş kelimeler. Bunlar Mavri Mira'ya ait. İstanbul'dan maada bilhassa Bursa, Bandırma, Kırkkilise, Tekfur Dağı ve mülhakatında v.s. yerlerde izci teşkilatına mermi veriyorlardı. Samsun ve Trabzon da esliha v.s. tevzi mahalli idi. Bu sözler daha başka türlü izah edilmiş ve bu kısımlar silinmiştir. Üçüncü sayfada da bu sefer başka yazıyla, yani kendisinin yazısı değil; fakat kimin yazısıdır bilmiyorum, orada bazı cemiyetler hakkında açıklamalar konmuş. Sonra yine üçüncü sayfada yan notlar çıkmış ve dördüncü sayfada da "Harekâtı Milliye, Reddi İlhak Teşkilatının maksadı, hedefi anlatılıyor. Yunan tecavüzatına karşı müdafaa ve mücadeleyi temin ve idame ile beraber, mezalimi, alemleri medeniyete iblağ etmek idi. Bilahare 16 Ağustos 1335 tarihinde Alaşehir'de yaptıkları bir kongrede maksatlarını daha açık olarak arz ettiğim gibi, tespit ve ilan eylemişlerdir." Sonra Paris sulh konferansından bahsediliyor. Şimdi burada söyleyeceğim daha başka notlar da var ve bazılarında düzeltmeler olmuş, bazılarında yok. Yalnız dediğim gibi kendi yazısı olanları tanıdığım için tespit edebiliyorum. Bazen de yazılar değişmiştir. Bunların hepsini okumayacağım. Örneğin, 21. sayfada yazı bir başkasının ve ilaveler vardır. Yalnız son olarak şunu okumak istiyorum. Tabii diğer 506 sayfada birçok düzeltmeler de var. Bunda da silinmiş yerler var. "Bu tamimi dikte ettirdiğim zaman o gün nezdime muvasalat etmiş olan ve esasen yanımda bulunan bazı arkadaşlara müsveddeyi bir hatıratı tarihiye olmak ve kararda hemfikir bulundu-

ğumuza delalet eylemek üzere imzalarını vaz etmelerini teklif ettim. O sırada yanımda bulunan zevat şunlardır : Ali Fuat Paşa, Rauf Bey, Miralay Refet Bey, Erkânıharp Reisi Miralay Kâzım Bey, Erkânıharbiyeden Hüsrev Bey. Rauf Bey, Fuat Paşa refakatiyle Ankara'dan o gece gelmişti. (Yan tarafta kalemle not koymuş). Nezaketen kendisinin bilgüne selâhiyeti olmadığını dermeyeran etmiş ise de, Ali Fuat hazır bulunmuş olduğuna göre, bir hatıratı tarihiye olmak üzere vaz-ı imza etmesi muvafık olacağını söyledim ve imza etti. Refet Bey imzadan istinkâf etti ve böyle bir kongre hakkında maksat ve faideyi anlamadığını dermeyeran etti. Diğer odada meşgul bulunan Fuat Bey'i çağırdım, teklifi ona da söyledim, derhal imza etti." Daha evvelkilerde de okumadığım kısımlar var. Zaten Nutuk, bu müsveddeyle karşılaştırılırsa ilgi çekici oluyor. Yani hangileri çıkarılmış, hangileri konmuş.

Örneğin, ilk sayfada padişah için söylediği dejenere kelimesinin yerine mütereddi konmuş. Bunlar 506 sayfada devam etmektedir. Şimdi son sayfadakine gelelim. Bunun içinde ben tanık olduğum kısım üzerinde size bildiklerimi söyleyeceğim. Fakat bu Gençliğe Hitabe için de birçok söylentiler vardır. Başkası yazmıştır, yahut şöyledir böyledir diye. Şimdi benim tanık olduğum olay şöyle. Sıcak bir yaz gününün gecesi; Atatürk'ün çevresinde daha kalabalık bir aydınlar topluluğu vardı. Yalnız burada şunu da belirtmek isterim. Atatürk'ün biliyorsunuz "Nöbet Defteri" diye kitabı Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü tarafından yayınlanmıştır; ve orada 31 yılından sonra her gece gelen kimselerin isimleri vardır; çünkü şöyle oluyordu. Kendisi davet edeceklerini, mutad zevat vardı belki ama, yavere yazdırıyor ve ona göre geliyorlardı; fakat bazıları bulunmuyordu. Mesela ilk yazılanlar o "Nöbet Defterine" geçmiştir. Yalnız bu senelerde böyle bir âdet yok; fakat benim bildiğim o zaman yine yakın arkadaşları, bakanlar, İstanbul'da bulunanlar hep etrafındaydı. Hakikaten gayet serbest olarak da tartışma oluyordu. Fakat şimdi de en son kısımda dediğim gibi, Atatürk'ün çevresinde daha kalabalık bir aydınlar topluluğu vardı. O, adeta arkadaşlarına bir sürpriz hazırlamanın sevinci içinde "oturunuz ve dinleyiniz" dedi. Nutuk'un sonuna koyacağı satırları yüksek sesle okumaya başladı. Dinleyicilerin nefes dahi almadıklarını sanıyorum, yahut bana öyle geldi; çünkü ben kendimi öyle hissediyor ve milli bir heyecanın etkisinde yaşıyordum. Bütün milli mücadelenin tarihi olan Nutuk, bu satırlarla son bulacaktı. Atatürk, bu metni okuyup bitirdiği zaman, derin bir nefes almış, fakat iki damla gözyaşını da bizlerden saklamamıştı. Bunu da gayet iyi hatırlıyorum. Fakat okuduktan sonra şöyle bir durum oldu. Bu Gençliğe Hitabe okunduğu akşam tarih olmuş olaylar, konuşma konusu değildi. Atatürk, konuşmuş konuşuyor ve başkalarına diğer akşamlar olduğu gibi, konuşma fırsatı vermiyordu. O, Türkiye Cumhuriyeti'nin geleceği üzerinde duruyordu. Tarihi yaşadığımız gibi yazdık; fakat geleceği cumhuriyete inananlara,

onu koruyanlara ve yaşatacak olanlara emanet etmek gerekiyor diyordu. Gençliğe Hitabe yazısını ilk dinleyenlere methetmek fırsatını dahi verdiğini hatırlamıyorum. Zaten methedilmeyi pek sevmezdi. Bir gün, bu arada söyleyeyim, “Bana methetme sözlerini bırakınız, gelecek için neler yapacağız onları söyleyin” demişti. Sözleri hala bugün dahi kulaklarımda akisler yapmaktadır: “Gençliği yetiştiriniz. Onlara ilim ve irfanın müsbet fikirlerini veriniz. Geleceğin aydınlığına onlarla kavuşacaksınız. Hür fikirler uygulamaya geçtiği vakit, Türk milleti yükselecektir” diye telkinlerde bulundu. O, Türk gençliğinin sağduyusuna, milliyetçiliğine, vatan sevgisine inandığını ve onlara güvendiğini söylüyordu. 505-506 sayfa numarasını taşıyan bu son yapraklarda hemen hiç bir düzeltme yoktur. Yazı Atatürk’ündür. Üç yerdeki düzeltme ise yazarken yapılmıştır. Evvela “Ey Türk Genci” denmiş; fakat hemen genci kelimesi silinerek “gençliği” olarak düzeltilmiştir. İkincisi ise “Galipler cebren ve hile ile” cümlelerinin başındaki “galipler” kelimesini silmiştir. Fakat en sonunda yarım bıraktığı bir cümle var “Efendiler” diyor. “Son kuvvetini kendi mefkûresinden ve damarlarında bulan Türk evladının elinde istiklal ve cumhuriyetin ilânihaye mafhuz ve masun olacağına ve sancağımızın itibarı daima yüksek bulunacağına” demiş, onu bitirmeden burada kesmiş.

Atatürk bu Nutuk’unu 15-20 Ekim, tarihlerinde 36 saat 33 dakika, CHP’nin ikinci kongresinde okumuştur. Kongreyi açarken söylediği şu fikrin önemine de değinmek isterim. “Gelecek için yapılacak işlerin yurt yararına kararlara bağlanırken cumhuriyet ve halkçılık yönetiminde millete mutluluklar ve yeni şerefler kazandıracağına emin olarak” diye başladıktan sonra “Geleceğe yönelen tedbirler hakkında fikirlerimizi söylemeden önce, geçmişe ait olan olaylar hakkında bilgi vermek ve yıllardan beri süregelen davranış ve yönetimimizin milletimize hesabını vermek ödevim olduğuna inanıyorum.” Bu sözler gazetede çıkmıştır ve Nutuk’ta yoktur. İşte Atatürk, bu Nutuk’u ile de, devlet idarecilerine bir örnek vermiş oluyor. Bu suretle bu yazının sonunda kendi el yazısı ile sonradan yazılmış bir cümlesini de okumak istiyorum. Bu, tarih çalışmaları esnasında bazı meseleler için not ettiği kurşun kalem ile olan yazıdır. “Yaşayan her şey bazı izler bırakır. Biz, onlardan bir mana çıkarabilecek kadar zeki isek, bu izlerin bizim için bir mefhumu olur” diyor.

Bir de yine evrakım arasında enteresan olan, Atatürk’ün bir yazısını da okumak istiyorum. Bunlar şimdi Nutuk’la ilgili değil; fakat kendisinin çalışmaları esnasında yazılmıştır. “Benim için bir tek hedef vardır: Cumhuriyet hedefi. Bu hedefe vasıl olmak için muayyen yolda yürüyen arkadaşların muvaffak olması için tevessül edilen doğru yolda, namus-kârane yolda çok çalışmak ve faal olmak lazımdır. Arkadaşlar benden iltimas beklememelidir. Hepiniz benim nazarımda kıymetli, yüksek kar-

deşlersiniz; ama hepinize gösterdiğim hedef kutsi bir hedeftir, oraya müteveccihsiniz. Hanginiz daha güzel hatlarla, muvaffakiyetlerle oraya vasıl olursanız onu takdir edeceğim, alkışlayacağım. Benden iltimas ve tarafgirlik beklemeyiniz arkadaşlar. Adam olanlar, insan olanlar, fikirleri olanlar, yüksek ideali olanlar kıymetlerini gösterebilirler. Benim size kardeşçe söyleyeceğim budur” diyor.

Bu son gösterdiğim kendi el yazısı ile olanlar, Atatürk’ün fikir hayatından örneklerdir.

Yukarda da söylediğim gibi, Büyük Nutuk’u belgelere ve o devrede sorumlu kişilerden aldığı notlara dayanarak yazmış; fakat aynı zamanda yine arkadaşlarının eleştirilerini de dikkate almıştır.

Yalnız Atatürk’ün bütün yazılarında kendine has üslubu ve fikirleri hâkim olmuştur.

Saygı ile hepinizi selamlarım. Teşekkür ederim, dinlediğiniz için.